

30 години сътрудничество в юридическото образование в Европа, отзив от годишната среща и конференция на Европейската асоциация на юридическите факултети – ELFA, 24 – 25 април 2025, УНСС

Thirty Years of Cooperation in Legal Education in Europe: Report from the Annual Meeting and Conference of the European Law Faculties Association (ELFA), 24 – 25 April 2025, UNWE

Живко Драганов¹

На 24 и 25 април 2025 г. УНСС бе домакин на юбилейната тридесета Годишна среща и конференция на Европейската асоциация на юридическите факултети – ЕЛФА (European Law Faculties Association). ЕЛФА² е единствената организация на юридически факултети в Европа и има за основна задача да работи за повишаването на качеството на юридическото образование. С дейността си тя цели да координира процеса на реформа на юридическото образование, да насърчава сътрудничеството между университетите в Европа и да представлява юридическите факултети пред европейските институции, националните образователни институции и професионалните организации на съдиите, адвокатите и прокурорите. В Асоциацията членуват над 150 юридически факултета

¹ Проф. Живко Драганов, катедра „Международно право и право на ЕС“, ЮФ на УНСС, Президент на ЕЛФА (2024 – 2025).

² Подробна информация за дейността на ЕЛФА и за нейните членове може да се получи на адрес: <https://elfa-edu.org/>

от четиридесет и девет държави и четири континента. Тя е единственият по рода си специализиран форум на обучаващите институции в Европа за обсъждане и координиране на инициативи в областта на юридическото образование и на правните изследванията, както и за обмен на мнения и добри практики между своите членове.

За пръв път в 30-годишната история на ЕЛФА годишната среща и конференцията се провеждат в България, а домакин бе ЮФ на УНСС. Проявата събра в Аулата на УНСС преподаватели по право, декани на юридически факултети, практикуващи юристи и представители на институции от Европа. Участие взеха представители на 64 юридически факултета от 24 държави от 4 континента, включително на 5 от юридическите факултети в страната: ЮФ на УНСС, ЮФ на СУ „Св. Климент Охридски“, ЮФ на ПУ „Паисий Хилендарски“, ПИФ на ЮЗУ „Неофит Рилски“ и ЮФ на РУ „Ангел Кънчев“.

Темата беше „Юридическото образование между традиции и модерност“. Участниците обмениха размисли и идеи за еволюцията на юридическото образование и относно неговото бъдеще в един все по-сложен свят. Форумът се откри с приветствия на ректора на УНСС, проф. д-р Димитър Димитров, и на декана на ЮФ на УНСС, доц. д-р Мирослав Димитров. В работата на конференцията взеха участие и представители на Американската асоциация на юридическите факултети – AALS (The Association of American Law Schools), на Европейския правен институт – ELI (European Law Institute), както и президентът на Европейската асоциация на студентите по право – ELSA (European Law Students' Association) и др.

Изказванията и дискусиите бяха организирани в пет панела в рамките на два дни. Участниците в панелите представляваха юридически факултети и институции от голям брой държави, в това число България, Испания, Турция, Косово, Грузия, Румъния, Обединеното кралство, Съединените американски щати, Китай и др. Проф. д-р Диана Ковачева – съдия в ЕСПЧ в Страсбург и преподавател в ЮФ на УНСС, открита работната програма с изказване, посветено на 75-годишнината от ЕКПЧ³.

³ Изказването на проф. Диана Ковачева е публикувано като самостоятелен материал в броя.

Проф. Ковачева разгледа защитата на човешките права като фундамент на съвременното обучение в специалността „Право“.

Първият панел бе посветен на темата за ролята на традициите в обучението по право. Модератор бе проф. Вероника Руис Абу-Нигм от Университета в Единбург, Шотландия. Проф. Соледад Атиенса, декан на ЮФ на Университета Instituto de Empresa в Мадрид, Испания, говори за изкуствения интелект и юридическото образование. Тя постави акцент върху глобалните промени в юридическата професия и необходимостта от адаптиране и преоценка на подготовката на бъдещите юристи. Изказването ѝ бе насочено към възможностите на юридическите факултети да посрещнат предизвикателствата, които поставя развитието на изкуствения интелект не само чрез адаптиране на учебните програми, но и чрез усъвършенстване на методите на преподаване и на компетентностите. Проф. Атиенса акцентира върху значението на дигиталната етика и необходимостта от създаването на интердисциплинарни програми и включването на изкуствения интелект в процесите на преподаване и оценяване. Бяха представени примери за програми и методи на преподаване, които интегрират новите технологии, етиката и правото по начин, който да отговаря на новите изисквания. Изказване относно ролята на традициите в юридическото обучение от гледна точка на практиките в САЩ направи и проф. Лео Мартинес, почетен декан и почетен професор по право в ЮФ на Калифорнийския университет в Сан Франциско. Интересен и задълбочен анализ по темата бе представен и от проф. Мартин Белов, зам.-декан на ЮФ на СУ „Св. Климент Охридски“.

Модератор на втория панел, посветен на новите технологии и обучението по право, бе проф. Барбара Поцо, преподавател по сравнително право в Университета „Комо“, Италия, вицепрезидент на ЕЛФА и член на борда на Европейския правен институт (ELI). В рамките на панела изказвания направиха проф. Грегъри У. Боуман от ЮФ на Университета „Роджър Уилямс“, САЩ, и представител на Югоизточната асоциация на юридическите факултети (SEALS) – САЩ, проф. д-р Дукаджин Лека, ЮФ на Университета „Кадри Зека“, Косово, и д-р Фатма Берил Йозджанлъ, ЮФ на Университета „Меф“, Истанбул, Турция. Д-р Йозджанлъ представи пред участниците темата за използването на инструменти с изкуствен интелект и прилагане на методи на обръ-

нато обучение при подготовката на студентите юристи. Тя подчерта значението, което придобиват технологиите и уменията, свързани с изкуствения интелект за обучаваните и необходимостта от включване в процеса на преподаване и оценяване, а също и в учебните програми, на технологии с изкуствен интелект и подчерта необходимостта преподавателите да насърчават отговорно и етично използване на изкуствения интелект от страна на студентите. Според нея преподавателите по право трябва да разбират как се променят ролите им с интегрирането на изкуствения интелект в образованието, като отчитат влиянието му върху тяхната област, насърчават грамотността в областта на ИИ, и като се съобразяват с етичните норми при използването на ИИ. По този начин преподавателите ще гарантират, че студентите ще са добре подготвени за бъдещата си кариера в свят с развито използване на изкуствен интелект. За да направят това, преподавателите трябва да анализират влиянието, което ИИ оказва върху използването на специфични знания и умения в преподаваната от тях област. По този начин те могат да преценят кои елементи от курса им са фундаментални и трябва да бъдат изучавани и практикувани съобразно установените и утвърдени методики, кои трябва да бъдат изучавани и практикувани с ИИ, кои се нуждаят от прилагането на комбиниран метод, включващ обучение без ИИ, последвано от практики, обогатени с ИИ, и кои са станали неприложими поради влиянието на ИИ и могат да бъдат премахнати. Д-р Йозджанлъ разви тезата, че този подход е гаранция студентите да формират задълбочено разбиране за основните принципи, които след това могат да приложат, когато използват инструменти на ИИ. Проф. Лека подчерта значимостта на темата за влиянието на технологиите върху традиционните подходи в обучението по право като изтъкна, че преходът от традиционната форма на предаване на знания, с фокус върху лектора като основен субект на преподаване, към друга форма на предаване на знания, при която на преден план излизат дигиталните технологии, поставя въпроса дали традициите губят своето място в съвременните условия.

В третия панел фокусът бе поставен върху връзката между обучението по право, правните изследвания и юридическата професия. Модератор бе проф. Лана Бубало, ръководител на катедра „Счетоводство и

право“ в Университета „Ставангер“, Норвегия, а изказвания направиха проф. Рей Кембъл от Факултета по транснационално право на Пекински университет, Китай, проф. д-р Янаки Стоилов⁴, член на Конституционния съд, и доц. д-р Константин Танев от ЮФ на УНСС. Проф. Кембъл се спря на темата за правния плурализъм и обучението по право. Според него упражняването на юридическата професия в един глобален свят изисква глобална компетентност, а сблъсъкът с конкуриращите се и в много случаи различаващи се изисквания на голям брой юрисдикции, например във връзка с обработването на лични данни, предполагат доброто познаване на съответните правни системи. Той изтъкна, че обучението по право исторически е било въпрос на първо място – макар и не изключително – на местното право, като студентите обикновено изучават вътрешното право на страната, а законодателството на други държави и международните договори се разглеждат в рамките на курсовете по сравнително или международно право на по-високо ниво. Студентите се запознават с тези допълнителни юрисдикции, без да са компетентни да практикуват на съответните места. Той даде пример с Факултета по транснационално право на Пекинския университет, където се преподават множество системи, като се изисква от студентите да познават добре както американското, така и китайското право. Основният въпрос според него е как най-добре да се подготвят студентите за глобализирания свят, като същевременно им се предоставят адекватни основи с дълбоки познания в поне една система, без да се прави юридическото образование твърде продължително или твърде скъпо. Проф. Кембъл разгледа разнообразието от подходи, които юридическите факултети предпочитат, за да отговорят на това признато предизвикателство, техните предимства и недостатъци, както и „двусистемното образование“, при което студентите по право се подготвят едновременно по две различни национални правни системи.

Четвъртият панел бе посветен на темата за съответствието на предлаганото от юридическите факултети обучение по право с изискванията на съвременните студенти. Модератори на панела бяха проф. Изабела Красничка от ЮФ на Университета „Бялисток“, Полша, член на Борда

⁴ Изказването на проф. Янаки Стоилов е публикувано като самостоятелен материал в броя.

на ЕЛФА, и проф. Грета Бош, председател на редакционната колегия на European Journal of Legal Education (EJLE). Изказвания по темата направиха проф. Найджъл Дънкан от Юридическия факултет „Сити“, Университет „Сейнт Джордж“ в Лондон, Великобритания, проф. Овидиу Йоан Думитру от Букурещки университет по икономически науки, ЮФ, Румъния, и Натали Лабар, президент на Европейската асоциация на студентите по право (ELSA) 2024/2025. Проф. Дънкан говори за влиянието на оценяването върху психичното състояние на студентите. Според него в момента се наблюдава криза в психичното здраве на студентите и университетите трябва да предприемат мерки за нейното преодоляване. Проф. Дънкан определи като едно от най-стресиращите изисквания към студентите текущото оценяване. В тази връзка той сподели мисли и идеи за това как процесът на оценяването може да избегне ненужния стрес и как студентите могат да се развиват и да чувстват добре в учебната среда.

Петият панел привлече вниманието на делегатите към темата относно ролята на европейската интеграция и международното сътрудничество за развитието на юридическото образование. Модератор бе проф. Лукас Рас-Масон, член на борда на ЕЛФА и преподавател в ЮФ на Университета в Тулуза, Франция. Изказвания направиха проф. Ишък Онай от ЮФ на Университета „Коч“, Истанбул, Турция, проф. Теа Джугели, Грузински национален университет SEU, Тбилиси, Грузия, и проф. Иракли Самхарадзе, Грузински национален университет SEU, Тбилиси, Грузия. Проф. Джугели и проф. Самхарадзе говориха по темата „Юридическо образование в ерата на устойчивостта: Моделът на четворната спирала за европейска интеграция и прилагане на целите за устойчиво развитие в трети страни“. Според тях, тъй като юридическото образование се адаптира към глобалните предизвикателства пред устойчивостта, то трябва да се съобрази и с усилията за европейска интеграция и международното правно сътрудничество. Представеният от двамата професори модел „Четворна спирала“ е фокусиран върху насърчаването на сътрудничеството между академичните среди, индустрията, правителството и гражданското общество, и предоставя рамка за интегриране на управлението на устойчивостта, правните принципи на ЕС и политиките, основани на целите за устой-

чиво развитие, в юридическото образование в трети страни. Проф. Джугели и проф. Самхарадзе разясниха как моделът подкрепя прилагането на целите за устойчиво развитие, като същевременно съгласува учебните програми по право с процесите на присъединяване към ЕС и с Европейския зелен пакт. Бе подчертана необходимостта от промяна на парадигмата в юридическото образование, където устойчивостта не е просто теоретична концепция, а основен стълб на европейската правна интеграция и международно сътрудничество. Според тях е необходимо университетите да не се ограничават до предоставянето на знания, а да станат активни участници в устойчивото управление, като си сътрудничат с индустрията, политиците и гражданското общество, за да разработят многостранни правни и политически решения, които да насърчат както устойчивостта, така и европейската правна хармонизация.

Изказванията в петте панела бяха изслушани с интерес и предизвикаха оживени дискусии между участниците в конференцията. В заключителното заседание делегатите единодушно гласуваха в подкрепа на представения проект за Резолюция⁵, в която Асоциацията призовава своите членове: 1) да уважават и да се придържат във всички свои дейности към установените традиции в юридическото образование, които са основополагащи за изграждането и формирането на съвременните демократични общества и на техните правни системи; 2) да продължат усилията си за подобряване на учебните програми на юридическото образование и включване на нови форми на преподаване, които отговарят на развитието на технологиите и нуждите на обществото; 3) да работят в тясно сътрудничество помежду си, като разширяват възможностите за взаимодействие в обучението на студентите и осигуряват по-добри възможности за насърчаване на учебната и изследователската дейност, както и за формиране на общи стандарти и подходи за развитие на юридическото образование, практиката и юридическата професия; 4) да си сътрудничат по-активно с държавните органи и с професионалните организации за утвърждаване на важната роля на юридическите факултети във всички области на развитието на

⁵ Пълният текст на Резолюцията е достъпен на адрес: https://elfa-edu.org/wp-content/uploads/2025/05/ELFA_Resolution_2025.pdf

правото и юридическата практика; 5) да акцентират в цялостната си дейност върху изграждането на култура на толерантност, зачитане на основните права и нетърпимост към агресията във всичките ѝ форми. С приемането на Резолюцията годишната среща и конференция'2025 бе закрыта.

